

ადამიანის ღირსება და საბაზრო სისტემა

საბაზრო სისტემის დამკვიდრებამ საქართველოში თითოეული ჩვენთაგანის ცნობიერებაში იმდენად დიდი ცვლილებები მოიტანა, რომ შეიძლება ითქვას, მათ უდიდეს უმრავლესობაში მენტალური ხასიათის მეტამორფოზები გამოიწვია. არსებობისთვის ბრძოლამ იმდენად უკომპრომისო ხასიათი მიიღო, რომ ის, ვინც გადაურჩა ამ ბრძოლას და, ასე ვთქვათ, იმდენად სულიერება დაცლილი, უსულგულო და სხვისი გაჭირვებისადმი გულგრილი გახდა, სრულიად ცალსახად შეიძლება იმის თქმა, რომ ასეთი გამარჯვება უფრო დიდი დამარცხების, - სულიერების სფეროში დამარცხების ფასად იქნა მოპოვებული.

ეს სამწუხარო რეალობა და იმდენად შემაძრწუნებელი, რამდენადაც ქართულ მენტალობას ამის მიღება არ უნდა – დიას, ქართველის შინაგანი ბუნება ამის წინააღმდეგაა და არაფრით არ უნდა ამას შეეგუოს. თუმცა, არსებობისათვის ბრძოლა, შეილების მომავალზე ზრუნვა და კიდევ ათასი სხვა რამ, მნიშვნელოვანი, თუ უმნიშვნელო, მიზეზი აიძულებს, თუ თითოეულ ჩვენთაგანს არა, მათ საკმაოდ დიდ ნაწილს შეეგუოს იმას, რაც მის მენტალობას ეწინააღმდეგება.

როგორც ფსიქოლოგები ამბობენ, ამის შეგუებას გარკვეული დრო სჭირდება, თორემ, საბაზრო სისტემის მქონე ქვეყნებში ამას უკვე დიდი ხანია შეეგუენ.

სიტუაციის მთელი ტრაგიზმი იმაშია, რომ ქართველთა არც თუ უმნიშვნელო ნაწილი ამას ვერ ეგუება, რაც პირველ რიგში, ჩვენი ეთნო-ფსიქოლოგიური, თუ ეთნო-სოციალური თავისებურებებით უნდა იყოს გამოწვეული. და მაინც: საბაზრო სისტემისადმი შეგუების პირველი გამოვლინება იმაში გამოიხატა, რომ ადამიანები ერთმანეთისადმი თითქმის სრულიად გულგრილები გახდნენ და, რაც კიდევ უფრო სამწუხაროა, ეს მათი ურთიერთობების გარეგნულ ფორმებშიც გამოვლინდა (სამწუხაროც სწორედ ეს არის).

კიდევ ერთხელ უნდა გავიმეორო, – ის, რომ ადამიანთა უდიდესი თუ არა, საკმაოდ დიდი ნაწილი უკვე ისე იქცევა, როგორც საბაზრო სისტემისათვისაა აუცილებელი, რეალურად არსებული ფაქტია და ჩვენ ვერაფერს გავხდებით. უფრო მეტიც, ალბათ არც

ჩვენ და არც არავის არა აქვს უფლება, ადამიანს თავს მოახვიოს საკუთარი ხედვა, თუ როგორ უნდა მოიქცეს და, ამდენად, არ იქნება გამართლებული ჩავერიოთ ცალკეული ადამიანის პირად ცხოვრებაში.

სიტუაციის მთელი ტრაგიზმი იმაშია, რომ ამის საშუალება, ან უფლებაც რომ გვქონდეს, მაინც არ უნდა ჩავერიოთ, თუ არ გვინდა ამ ადამიანების ფიზიკურ განადგურებას შევუწყოთ ხელი, რადგანაც წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისინი დამარცხდებიან არსებობისათვის იმ დაუნდობელ ბრძოლაში, რასაც საბაზრო სისტემა ჰქვია.

ამასთან დაკავშირებით მინდა ერთ დელიკატურ საკითხს შევეხო, – ქართველთა ერთ სრულიად განსაკუთრებულ თვისებას, რომლის მსგავსსაც არა მგონია მსოფლიოში ანალოგი მოეძებნებოდეს. ეს არის ქართველთა მიერ საუკუნეების მანძილზე აპრობირებული „ერთურთის დახმარების ინსტიტუტი“, რომელიც შოკში აგდებდა ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში „ერთიანი ძმური ოჯახის“ ყველა ერისა თუ ეროვნების წარმომადგენელს.

სხვა სიტყვებით თუ ვიტყვით, ეს გახლავთ – „თქვენი გადახდილია“ ინსტიტუტი, უფრო სწორად ტრადიცია, სრულიად გამაოგნებელი ტრადიცია, მხოლოდ ჩვენთვის და გარკვეულწილად კავკასიელი ერებისათვის დამახასიათებელი ტრადიცია, რომლის გამოვლინების კვინტენსენციაც ნანადირევის გაყოფის ტრადიციაა.

ერთია, როდესაც ნადირობა ზოგი გაზულუქებული ადამიანისთვის

თამაზ აქუშარდია

ეკონომიკის აკადემიური
დოქტორი

მაია თეთრუაშვილი

ეკონომიკის აკადემიური
დოქტორი, თსუ ასოცირებული
პროფესორი

გართობის საშუალებაა, – მაგრამ, როდესაც ნადირობა შენი ოჯახის არსებობის ერთადერთი წყაროა, რალაცას მოინადირებ და შეგხვდება სხვა მონადირე, რომელიც ამ დროისათვის ხელმოცარულია, (რადგან, ვერაფერი ვერ მოინადირა) და შენ ნანადირევი უნდა გაუყო, ასეთი ტრადიცია უდიდეს ალტაცებას იწვევს და უდიდესი პატივისცემით განგაწყობს იმ ერისადმი, რომელსაც ასეთი ადამიანური ტრადიციის დამკვიდრების უნარი შესწევს.

ახლა კი მოდით ამ საკითხს ასეც შევხედოთ. ჩემის აზრით, ამ ინსტიტუტის მიზანი არა მხოლოდ მოყვასისადმი დახმარების სრულიად უანგარო სურვილია (რაც თავისთავად უდიდესი პატივისცემით განგაწყობს ასეთი ტრადიციისადმი), არამედ, იმის ჩვენების მცდელობაც, რომ „მე კარგად ვარ და დახმარების განევა

შემიძლია“. ამ ტრადიციის ეს ნაწილიც, ჩემის აზრით, ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან, ამით, დახმარების მიმღებს, უკვე გარკვეული ვალდებულება აქვს სხვათა წინაშე და როდესაც მისი მდგომარეობა გამოსწორდება, ისიც უნდა დაეხმაროს გაჭირვებაში ჩავარდნილს.

მოდით ამ საკითხზე უფრო დანერგოებით შევჩერდეთ. **საზოგადოებრივი დახმარება, ადამიანის სხვისადმი დამოკიდებულის ხდის და, აქედან გამომდინარე, ამ დროს, მისი, როგორც პიროვნების, თავისუფლება ილახება. აქედან გამომდინარე, თავისუფალი ადამიანისათვის, რომელიც ღირსეულ სახელმწიფოში ცხოვრობს, დახმარება ისეთივე შეურაცხყოფელი უნდა იყოს, როგორც ადამიანის პირადი თავისუფლების ხელყოფის ნებისმიერი სხვა ფორმა.**

სწორია თუ არა საკითხისადმი ასეთი მიდგომა და რამდენად ჯდება იგი ქართველის ეთნო-ფსიქოლოგიურ ტიპში? ამასთან ისიც მინდა შევნიშნო, რომ „დახმარების ქვეშ“ ჩვენ მხოლოდ მატერიალური (საქონლისა თუ მომსახურების) ფორმით გამოხატულ დახმარებაზე ვსაუბრობთ და არამც და არამც არ ვგულისხმობთ დახმარებას ე.წ. „სულიერების სფეროში“.

თუ ჩვენს მიერ ფორმულირებული დასკვნა მისაღებია და, იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ საბაზრო სისტემისთვის დახმარება საერთოდ გაუგებარი ცნებაა, მაშინ, ცხადია ისმის კითხვა: როგორი უნდა იყოს ამ დროს სახელმწიფოს ფუნქცია?!

მანამდე ერთ საკითხზეც უნდა შევთანხმდეთ: **დახმარება მხოლოდ და მხოლოდ** მაშინ უნდა იყოს შეურაცხყოფელი ადამიანისათვის,

თუ შენც, ასე ვთქვათ **„საბრძოლო ფორმაში“** ხარ, ანუ როცა შენც საზოგადოების სრულუფლებიან და სრულფასოვან წევრს წარმოადგენ და შეგაქვს შენი წვლილი ერთობლივი საზოგადოებრივი დოვლათის შექმნაში. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ შენც შესაბამისი, ანუ ღირსეული ანაზღაურება გაქვს.

ეს აუცილებელი პირობაა. თუ ეს პირობა არ სრულდება, მაშინ ადამიანი, რომელიც დახმარებას ვერ იღებს, განწირულია ფიზიკური დაღუპვისათვის.

რამდენადაც ადამიანთა საკმაოდ დიდი ნაწილი თავის შრომაში არა თუ ღირსეულ ანაზღაურებას ვერ იღებს, არამედ, ხშირად ეს ანაზღაურება საარსებო მინიმუმზე დაბალია, მაშინ, ვისგან უნდა მიიღოს მან ასეთი დახმარება თუ არა სახელმწიფოსგან. მითუმეტეს, იმ საყოველთაო გულგრილობის პირობებში, რომელსაც საბაზრო სისტემა ამკვიდრებს.

ამ მიმართებით უახლოესი წარსულიდან აღსანიშნავია გერმანიის გამაერთიანებლის, **ოტტო ფონ ბისმარკის** მიერ გადადგმული რეფორმატორული ნაბიჯები, როდესაც მისი ინიციატივით 1883 წელს მიიღეს კანონი **„სამედიცინო დაზღვევის შესახებ“**, 1884 წელს კანონი **„უბედური შემთხვევების შესახებ“**, ხოლო 1889 წელს კანონი **„ინვალიდებისა და მოხუცებულებისთვის საპენსიო უზრუნველყოფის შესახებ“**.

ცხადია, სახელმწიფოს მხრიდან დახმარებათა სისტემის გამოყენება გერმანიიდან არ დანეჭებულა. ძველ რომში რომის მოქალაქეებს პური უფასოდ ურიგდებოდათ, ხოლო, კიდევ უფრო ადრე, ძველ საბერძნეთშიც ჰქონდა ადგილი დახმარებების

სხვადასხვა სისტემას.

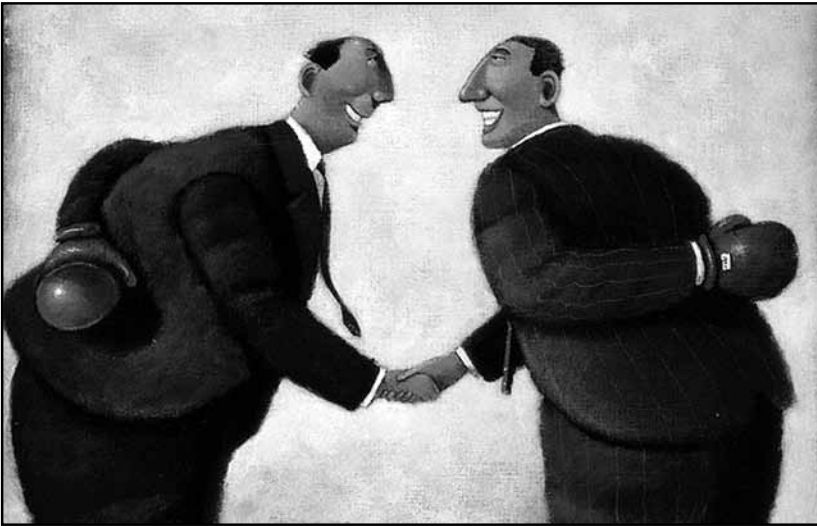
ამდენად, ნებისმიერი სახელმწიფოს ერთ-ერთ მიზანს უნდა წარმოადგენდეს სოციალურ დახმარებათა კარგად ორგანიზებული სისტემის ჩამოყალიბება.

როგორც ვხედავთ, ერთის მხრივ, საბაზრო სისტემა, თავის კლასიკურ ფორმაში, ანუ, თავისუფალი საბაზრო ძალების არსებობის პირობებში, სრულიად გულგრილია საბაზრო სისტემაში მონაწილე ეკონომიკური აგენტების მიერ ერთმანეთისადმი ნებისმიერი სახის დახმარებების გამოვლინებისადმი; უფრო მეტიც, ნებისმიერი ასეთი გამოვლენა პრაქტიკულად კონკურენტულ ბრძოლაში მათი დამარცხებისადმი განიჭვას ნიშნავს, ხოლო, მეორეს მხრივ, კონკურენტულ ბრძოლაში დამარცხებულთა სამიმშილოდ განიჭვას ვერანაირად ვერ ჯდება ელემენტარულ ადამიანურ მორალში. ამ წინააღმდეგობის დაძლევა სწორედ სახელმწიფოს პრეროგატივაა.

ცხადია, ბუნებრივად ისმის კითხვა: **რა საჭიროა ისეთი ეკონომიკური სისტემა, რომელიც ასეთ სავალალო შედეგებს იძლევა. მიუხედავად ასეთი ნეგატივისა, პასუხი მაინც ცალსახაა. ასეთი სისტემა აუცილებელია არა იმდენად ბაზრის ეკონომიკური სუბიექტებისათვის, რამდენადაც მთლიანად საზოგადოებისათვის, რადგან, მხოლოდ კონკურენტული გარემო, მთელი თავისი შინაგანი წინააღმდეგობებისა თუ გარეგნული გამოვლინების მიუხედავად, საზოგადოების განვითარების აუცილებელი საფუძველია.** ამის მიზეზი კი ის გახლავთ, რომ ადამიანი უწინარეს ყოვლისა ბიოლოგიური არსებაა და მისი ათეულ ათასობით წლების მანძილზე სოციალურად ორგანიზებული გარემოს მიუხედავად უპირველეს ყოვლისა, თვითგადარჩენის ინსტინქტებით ხელმძღვანელობს, რაც მის არსებაში გენეტიკურადაა ჩადებული.

ამ ფონზე სრულიად გაუგებარია სახელმწიფოთა ლტოლვა მონოპოლიური სტრუქტურებისადმი, როცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კონკურენტული ბაზარი საზოგადოებისათვის უფრო მისაღებია, მიუხედავად ზემოთ ჩამოთვლილი მთელი რიგი ნაკლოვანებებისა. ჩემს მიზანს სწორედ იმის გარკვევა წარმოადგენს, თუ რატომ ხდება ასე, რატომ მიისწრაფის ბაზარი მონოპოლიზაციისაკენ და ეს მაშინ, როდესაც პრაქტიკულად ყველა მეტ-ნაკლებად განვითარებული საბაზრო სტრუქტურის მქონე

ქვეყანაში მოქმედებს სპეციალური ანტიმონოპოლიური სამსახურები.

პირველ რიგში უნდა შევნიშნო, რომ წმინდა სახის კონკურენტული ბაზარი მხოლოდ თეორიული სახის კონსტრუქციაა და, აქედან გამომდინარე, კონკურენტული ბაზრის მოდელიდან მიღებული შედეგებიც სინამდვილის ძალზე მიახლოებული ასახვის მცდელობაა და მეტი არაფერი. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ მოდელს ძალზე დიდი შემეცნებითი მნიშვნელობა გააჩნია, ჩემი შენიშვნა მაინც ძალაში რჩება.

როგორც წესი, რეალურ საბაზრო სისტემაში გვაქვს მონოპოლისტურად კონკურენტული ბაზარი და ამდენად, იმის თქმა, რომ მსოფლიო ეკონომიკა ვითარდება თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის გზით, სინამდვილის არასწორი, არაადეკვატური აღქმაა. რიგმა ქვეყნებმა ეს პერიოდი გაიარეს, თუმცა, არა საბაზრო სისტემის თეორიული კონსტრუქციის შესაბამისი სქემით, მაგრამ, მასთან გარკვეული მიახლოებით მაინც.

ამგვარად, შევთანხმდეთ, რომ რეალურ პრაქტიკაში გვაქვს მონოპოლისტურად კონკურენტული ბაზარი, რომელსაც ცხადია გააჩნია კონკურენტული ბაზრისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, მაგრამ ამასთანავე მასში ასე ვთქვათ, გაჯერებულია მონოპოლიური ბაზრისათვის დამახასიათებელი ნიშნებიც. ამასთან, მთელ რიგ განვითარებულ და არა მხოლოდ განვითარებულ სახელმწიფოებში, სრულიად ცალსახად შეიმჩნევა ერთი ცენტრის გარშემო თანდათანობითი კონცენტრაციის პროცესი ადამიანთა სამეურნეო საქმიანობის თითოეული სფეროსთვის. რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა იყოს, ეს ხდება ხელისუფლების ფარული, თუ აშკარა წაყრუების, თუ

თვალის ახვევის ფონზე. **დღეს, ძალზე იშვიათი გამოწვევისაა გარდა, ბიზნესი შეზღუდულია სახელისუფლებო ვერტიკალთან. ხელისუფლებასთან ახლოს დგომა, ეს ხომ გარანტირებული შეკვეთებია; ეს ხომ საგადასახადო შეღავათების ლობიების საშუალებაა; უფრო მეტიც, – ეს გადასახადების თავიდან აცილების საშუალებაა და ა.შ. და ა.შ.**

დღეს სახელმწიფო შეკვეთების მისაღებად გამართულ ტენდერებში გამარჯვების იმდენად დახვეწილი და შენიღბული მეთოდებია, რომ შესაძლოა საკმაოდ გამოცდილი დამკვეთებიც კი შეცდომაში იქნას შეყვანილი და აფიქრებინო ტენდერებში გამარჯვების ობიექტურობა.

შეიძლება ითქვას, რომ სამყარო ორი სახის სახელმწიფოებისგან შედგება. **პირველი ტიპის** სახელმწიფოებში ხელისუფლება ინიშნება, უკეთეს შემთხვევაში ირჩევა, მსხვილი ბიზნესის წარმომადგენლებისადმი ლოიალური დამოკიდებულების ნიშნით. ანუ, ხელისუფლება ასრულებს მსხვილი ბიზნესის შეკვეთას. **მეორე ტიპის** სახელმწიფოებში ხელისუფლებას ჰყავს დამორჩილებული ბიზნესი, რაც სხვა სიტყვებით, ნიშნავს ხელისუფლებისა და ბიზნესის ერთობლიობას წარმოდგენილ სახელისუფლებო ქოლგის ქვეშ არსებული ბიზნესსტრუქტურებით.

აქედან გამომდინარე, ხელისუფლებას ყველა შემთხვევაში ანყობს მონოპოლიური სტრუქტურების არსებობა.

რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, მონოპოლიურ სტრუქტურებში მუშაობა ადამიანთა საკმაოდ დიდ ნაწილს ძალიანაც უნდა. ამის მიზეზი საკმაოდ ადვილი დასადგენია. მართლაც, როგორც ეკონომიკური თეორიიდანაა

ცნობილი, დღეს საკმაოდ პოპულარულია ე.წ. **„ეფექტიანი ხელფასების თეორია“**, რომლის თანახმადაც, ფირმებს ყველანაირად ანყობთ თავიანთი თანამშრომლებისთვის საშუალოზე გაცილებით მაღალი ხელფასი დაანესონ, მთელი რიგი, ასევე ძალზე მარტივად გასაგები მიზეზების გამო. რამდენადაც ხელისუფლებას მიტმასნილი ხალხი, როგორც წესი „ახერხებენ“ მონოპოლიურ სტრუქტურებში მუშაობის დაწყებას, ამის შედეგად ხდება ერთდროულად **„ორი კურდღლის“** დაჭერა. ერთის მხრივ, ბიზნესი ხელისუფლებასთან დაახლოებული ხალხის შრომითი მონყობის მეშვეობით ხელისუფლების მხრიდან ლოიალობის მოპოვებას ახერხებს, ხოლო მეორეს მხრივ, ამით იგი უზრუნველყოფს თავისი ბიზნესის შემდგომი გაფართოებისათვის როგორც საჭირო ფინანსური რესურსების მოზიდვას, ასევე პოლიტიკური მხარდაჭერის მოპოვებას.

რაც შეეხება იმას, რომ მონოპოლიური სტრუქტურები საქონელს ყიდიან ზღვრულ დანახარჯებზე გაცილებით მაღალ ფასად და ამასთან არ აწარმოებენ პროდუქციის საზოგადოებრივად ეფექტიან რაოდენობას, ესეც ისევ თეორიული კონსტრუქციაა. რეალურ სამეურნეო პრაქტიკაში მონოპოლიები იმდენად დახვეწილ მეთოდებს იყენებენ მოსახლეობის **„ჯიბების გამო-საფხეკად“**, რომ უბრალოდ გაოცებას ვერ დამალავს ადამიანი. ერთ-ერთი ასეთი მეთოდია ე.წ. **„ფასისმიერი დისკრიმინაციის“** მეთოდი, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა თითოეული ადამიანისგან იმის „გამონოვა“, რისი გადახდაც მათ შეუძლიათ. ანუ, მათ შეუძლიათ არა თუ „პროდუქციის არა-ეფექტიანი რაოდენობით და ზღვრულ დანახარჯებზე მაღალ ფასად“ გაყიდვა, არამედ, მომხმარებელთა შემოსავლების განსაზღვრის აპრობირებული მეთოდების დახმარებით, შესაბამისი ფასების პროდუქციის წარმოება და მისი რეალიზაცია.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, საბაზრო სისტემის დღევანდელი სახე ძალზე შორსაა იმ თეორიული კონსტრუქციიდან, რომელსაც ჩვენ სახელმძღვანელოებში ვსწავლობთ და ეს განსხვავება მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება. სწორედ ამიტომ, აუცილებელია ეკონომიკურ თეორიაში ისეთი ახალი იდეების გენერირება, რომელიც შეძლებს საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების როგორც ახლო, ასევე შორეული პერიოდის პროგნოზირებას.